

**MOLEN
PLAATS**

Sonsbeek Arnhem

DE VERGETEN EXECUTIE

PARK SONSBEEK ARNHEM 20-09-1944

Hendrik van Mill
Soest

Georg Deelman
Bussum

Frans Dijkers
Beverwijk

Henk Heuning
Ede

DE VERGETEN EXECUTIE

Woensdag 20 september 1944

Terwijl de Slag om Arnhem in volle gang is, staan aan de rand van park Sonsbeek vier mannen voor een Duits vuurpeloton. Wie zijn deze mannen, waar komen ze vandaan en hoe zijn ze in deze netelige situatie terechtgekomen?

Inleiding

Over de Slag om Arnhem zijn in de loop der jaren tientallen boeken geschreven, een aantal documentaires uitgezonden en enkele speelfilms gemaakt. Alle aandacht gaat daarbij uit naar de heldhaftige maar vergeefse strijd van luitenant-kolonel John Dutton Frost en zijn mannen om de verovering van de Rijnbrug en de uiteindelijke terugtrekking van de geallieerde soldaten via Oosterbeek.

Minder aandacht is er voor wat er zich vlak buiten het strijdtoneel heeft afgespeeld. Zoals de dramatische gebeurtenis aan de rand van Park Sonsbeek, waar volgens het boek 'Arnhem 44/45' van voormalig hoofd van het Arnhems Gemeentearchief P.R.A. van Iddekinge op woensdag 20 september 1944 tenminste drie niet-Arnhemse burgers door de Duitsers werden terechtgesteld. *'Een vierde wist in de haast en de verwarring voorafgaande aan de executie in het struikgewas te ontkomen'*, aldus Van Iddekinge.

Een intrigerende mededeling. Wie waren deze vier 'niet-Arnhemse' burgers, wat deden ze tijdens de beruchte Slag om Arnhem in Sonsbeek, waar in het park zijn ze geëxecuteerd en vooral; waarom en door wie? En hoe is het met de aan de dood ontsnapte man afgelopen? De heer Van Iddekinge kunnen we het helaas niet meer vragen, hij is in 2000 overleden.

Het onderzoek begint met het ondervragen van diverse Arnhemmers die de verschrikkelijke oorlogsdagen in september 1944 van nabij hebben meegemaakt. Niemand kan het verhaal bevestigen. Sterker nog, enkele 'Slag om Arnhem-kenners' betwijfelen zelfs of de executie wel heeft plaatsgevonden. Zij veronderstellen dat er enkele gebeurtenissen door elkaar zijn gehaald of dat het slechts een gerucht betreft dat een eigen leven is gaan leiden.

Even lijkt het erop dat de ware toedracht van wat er zich tijdens die oorlogsdagen precies in park Sonsbeek heeft afgespeeld voor altijd onduidelijk zal blijven. Totdat Geert Maassen van het Gelders Archief een brief vindt waarin wordt verzocht om toestemming voor de herbegrafenis van ene Hendrik Johannes van Mill uit Soest, *'gefusilleerd in den avond van 20 september 1944 in de bosschen te Sonsbeek bij Arnhem. Thans tijdelijk begraven op de Begraafplaats Moscowa bij Arnhem.'*

Met de vondst van deze brief begint een lange zoektocht naar het verhaal achter de executie van vier burgers aan de rand van park Sonsbeek. Op zoek naar aanwijzingen worden instanties benaderd, archieven uitgeplozen, nabestaanden opgespoord en geïnterviewd en vele boeken over de Slag om Arnhem gelezen. Stukje bij beetje

druppelt de informatie binnen, waarbij iedere mededeling en ieder document weer nieuwe vragen oproept. Langzaam maar zeker wordt duidelijk wat er in die septemberdagen van 1944 aan de rand van park Sonsbeek gebeurd moet zijn. Tevens is geprobeerd om deze dramatische gebeurtenis te plaatsen in de context van die dagen. Het resultaat van het onderzoek vindt u in deze reconstructie. Omdat de ware toedracht pas in 2004 boven tafel kwam wordt deze standrechtelijke executie ook wel 'De Vergeten Executie' genoemd.

Jos Diender
2004/2019

Kamp Amersfoort

Het verhaal van 'De Vergeten Executie' begint eigenlijk een paar maanden eerder, als in de loop van 1944 - los van elkaar - drie van de vier betrokken mannen door de Duitsers worden opgepakt en overgebracht naar het beruchte Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort, een doorgangskamp van de Sicherheitsdienst, beter bekend als 'Kamp Amersfoort'. Het betreft Hendrik van Mill uit Soest, Georg Deelman uit Bussum en Frans Duijkers uit Beverwijk.

Kamp Amersfoort wordt tijdens de Tweede Wereldoorlog door de nazi's gebruikt als concentratie- en doorvoerkamp van gevangengenomen Nederlanders. In het kamp zitten honderden gevangenen. Wie door de Duitsers wordt binnengebracht gaat eerst naar een barak voor registratie. Daar krijgt de gevangene een papiertje met een nummer dat even later wordt ingewisseld voor een wit stukje katoen waar hetzelfde nummer op staat. Het nummer wordt op de gevangeniskleding genaaid.

Vervolgens moet men al zijn persoonlijke bezittingen inleveren. Deze worden secuur genoteerd en in een envelop gedaan. Na enkele vragen betreffende studie, geloof, beroep etc., wordt men onder begeleiding van SS'ers naar de Bekleidungskammer in het gevangenen-gedeelte van het kamp gebracht. Daar moet men zich geheel ontkleden. De burgerkleden worden ingenomen en opgeborgen in een bruinpapieren 'motzak'. Daarvoor in de plaats krijgt men gevangeniskleding, een zgn. 'kampkloffie'. De gevangeniskleding bestaat uit een oud uniform van de PTT, van een trambedrijf of van het Nederlandse leger, een dunne lange onderbroek, een dun hemd, een paar dunne sokken, een paar ongelakte houten klompen, een soldatenmuts, een paar beenwindsels, een deken en een overjas.

De gevangenen worden kaal geschoren en krijgen vervolgens een stukje zeep, een etensbakje met een lepel, een bot mes, een mok en een homp brood. Dan volgt nog een laatste instructie: Iedere keer als een gevangene iemand in Duits uniform passeert moet hij zijn muts afnemen, de armen strak langs het lichaam houden en het hoofd naar die persoon wenden. Gedurende de oorlogsjaren worden in het kamp ongeveer 40.000 mensen tijdelijk vastgehouden. Honderden gevangenen sterven in het kamp aan de ontberingen of worden doodgeschoten. De meeste mannen worden tewerkgesteld in Duitsland.

Hendrik Johannes van Mill

Garagehouder Hendrik Johannes van Mill uit Soest (geboren op 9 november 1908 in Gorinchem) is tijdens de Tweede Wereldoorlog lid van het verzet. De 35-jarige Van Mill is getrouwd en heeft twee dochters, waarvan de jongste nog geen jaar oud is als hij op 8 mei 1944 in zijn woonplaats Soest door de Feldgendarmerie wordt opgepakt wegens het in bezit hebben van wapens, enkele radio's en motorfietsen. Hij wordt overgedragen aan de Sicherheitsdienst en gevangengezet in Utrecht. Daarna wordt hij overgeplaatst naar het Huis van Bewaring in Amsterdam. Na zijn veroordeling door de Generalstaatsanwalt wordt hij op 14 juni overgebracht naar Kamp Amersfoort, waar hij wordt ingeschreven als Häftlingnummer 14352.

Georg Deelman

Georg Dithleef Deelman (geboren op 6 januari 1919 in Bussum) is op 18 juni 1942 als Wachtmeester 2e klasse bij de toenmalige Staatspolitie in Eindhoven benoemd. Op donderdag 19 augustus 1943 wordt hij door de Sicherheitsdienst gearresteerd wegens verzetsactiviteiten en vastgezet in de Polizeigefängnis in Haaren (Noord-Brabant). Hij had Ausweisen en stempels uit het Arbeidsbureau van Eindhoven meegenomen. Op 15 maart 1944 wordt hij overgeplaatst naar Konzentrationslager Herzogenbusch, het enige SS concentratiekamp in Nederland, beter bekend als Kamp Vught. Daar staat hij tot 28 maart van dat jaar geregistreerd, als hij wordt vrijgelaten wegens gebrek aan bewijs.

Op 25 juli wordt Deelman op last van de Sicherheitsdienst opnieuw gearresteerd en op 11 augustus naar Kamp Amersfoort overgebracht. Uit de kampadministratie blijkt dat hij wordt binnengebracht op grond van 'Arbeitseinsatz' en 'Politische verhalten und Kriminelle vergehen'. Deelman wordt geregistreerd als Häftlingnummer 4866.

Frans Duijkers

Franciscus Job Adrianus (Frans) Duijkers (geboren op 24 februari 1909 in Brielle) is 35 jaar oud. Hij is chauffeur/monteur van beroep en komt uit Beverwijk. Duijkers is getrouwd en heeft drie kinderen. Begin april 1944 wordt hij bij thuiskomst door de politie opgepakt op verdenking van zwarthandel. Hij had van zijn werk brandstof meegenomen en dat bij boeren geruild voor voedsel. Na enkele dagen vastgezet te hebben op het politiebureau van Beverwijk krijgt zijn vrouw bericht dat hij naar Kamp Amersfoort getransporteerd gaat worden. De familie wordt in de gelegenheid gesteld om afscheid te nemen. Dat is de laatste keer dat ze hem zien. Frans Duijkers wordt op 6 april door het Arbeitsamt Haarlem in Kamp Amersfoort binnengebracht en geregistreerd als Häftlingnummer 9668.

Henk Heuning

De vierde man die betrokken is bij deze standrechtelijke executie in park Sonsbeek heeft een totaal andere achtergrond. Zijn naam is Hinrik (Henk) Heuning (geboren op 8 november 1918 in Ede). De 25-jarige Edenaar is chauffeur van beroep en ongetrouwd. Na de Duitse inval in de meidagen van 1940 vervoert hij in opdracht van het Nederlandse Rode Kruis talloze doden en gewonden vanaf de Grebbeberg. In augustus 1940 gaat Heuning echter voor de Duitse bezetter werken en is als chauffeur/monteur werkzaam bij diverse onderdelen van de Wehrmacht. Om zijn baan te kunnen behouden meldt hij zich in oktober 1940 aan als lid van de NSB.

Heuning, die al vaker met politie en justitie in aanraking is geweest, wordt begin april 1944 samen met een vriend in Arnhem opgepakt door de Sicherheitsdienst omdat ze op een gestolen motor rondrijden. Hij zit twee dagen en nachten vast in Arnhem en

wordt daarna voor verhoor overgebracht naar het politiebureau van Ede. In de daarop volgende weken probeert de politie van Ede de vluchtgevaarlijke Heuning onder te brengen in de Koepelgevangenis aan de Wilhelminastraat in Arnhem. Het Huis van Bewaring zit echter zo vol dat er voor Heuning geen plaats meer is. Pas na ruim een maand kan hij worden opgesloten in de Koepelgevangenis. Op 4 juli 1944 veroordeelt de Arnhemse rechtbank van Arnhem hem tot één jaar en drie maanden celstraf met aftrek van voorarrest.

Vliegveld Deelen

Op 15 augustus 1944 bombardeert de 5th Bomber Group van de RAF de start- en landingsbanen van vliegveld Deelen. Dit militaire vliegveld ligt ongeveer tien kilometer ten noorden van Arnhem en is de grootste vliegbasis voor Nachtjäger in West-Europa. Het is het hoofdkwartier van de meest succesvolle eenheid Duitse nachtjachtvliegtuigen, het Nachtjagdgeschwader 1. Bij die aanval raakt het vliegveld zwaar beschadigd. Om de ruim 200 bomkraters in de startbanen te dichten worden zo'n 1.500 tot 2.000 dwangarbeiders uit Arnhem en omgeving ingezet. Ook worden op 17 augustus 1944 ongeveer honderd gevangenen uit Kamp Amersfoort per autobus naar Deelen overgebracht. Onder hen zijn Hendrik van Mill, Georg Deelman en Frans Duijkers. Met het oog op betere ontsnappingskansen had Deelman zich vrijwillig voor de tewerkstelling aangemeld. De mannen moeten hard werken om de start- en landingsbanen te herstellen en het vliegveld zo snel mogelijk weer operationeel te krijgen. 's Nachts worden de gevangenen ondergebracht in een schoolgebouw in het nabij gelegen dorp Schaarsbergen (In dit gebouw is tegenwoordig het 'Oorlogsmuseum 40-45' gevestigd).

Twee weken later, op zondag 3 september, wordt het vliegveld opnieuw zwaar gebombardeerd. Er worden o.a. tijdbommen gegooid waarvan de ontploffingen nog geruime tijd later te horen zijn. In de algehele verwarring die daarop volgt wordt een grote groep gevangenen te voet en onder begeleiding van een klein aantal Duitse soldaten afgevoerd richting Arnhem. Onderweg weten een aantal van hen van de chaos gebruik te maken en ontsnapt. Ook Van Mill, Deelman en Duijkers weten aan de aandacht van de bewakers te ontsnappen. Omdat Deelman, in tegenstelling tot Van Mill en Duijkers, niet kaal is geschoren en geen gevangenis-kleding draagt is hij niet direct als een ontsnapte gevangene herkenbaar. Ook heeft hij tijdens zijn ontsnapping het registratienummer van zijn borstzak getrokken.

Van Mill en Deelman duiken onder bij familie De Haan aan de Kemperbergerweg 43b (nu 143) in Schaarsbergen. Duijkers duikt onder bij de familie Rap op een boerderij in het Maasbergse Bos even buiten het dorp. Daar wachten ze in grote spanning op de dingen die komen gaan. Hoe lang de mannen ondergedoken moeten blijven weten ze op dat moment nog niet. De situatie is te gevaarlijk om naar huis terug te keren. Al die tijd hadden ze geen contact met het thuisfront en de families hebben dan ook geen idee waar de mannen zich bevinden en of ze nog wel in leven zijn.

Kapper de Haan

Gerrit Pieter de Haan is kapper en heeft onder de serre van zijn huis een ruimte waar hij onderduikers verstopt. Daarmee neemt hij een groot risico want ook de Duitsers komen bij hem over de vloer om zich te laten knippen en scheren. Om de verveling wat te verdrijven helpen Van Mill en Deelman af en toe mee als kappersbediende. Als er een Duitse klant binnenkomt verdwijnen ze echter snel weer onder de planken.

Zondag 17 september 1944

Twee weken later, in de ochtend van zondag 17 september, worden de bewoners van Arnhem drie maal opgeschrikt door het luchtalarm. Ieder keer blijkt het loos alarm te zijn. De vierde keer is het echter menens. Rond het middaguur begint een grote geallieerde luchtaanval. De stad wordt getroffen door een zwaar bombardement. Een kwartier lang scheren vliegtuigen over de stad. Bommen verwoesten huizen en slaan metersdiepe gaten in straten en tuinen. Er worden niet alleen militaire doelen getroffen zoals de Willemskazerne, maar ook omliggende gebouwen zoals café-restaurant 'Royal' en de HBS aan het Willemsplein. De lucht wordt bedekt door donkere rookwolken.

Vanuit hun schuilplaats in het nabij gelegen Schaarsbergen kunnen de ondergedoken mannen het gedreun van de explosies, het geratel van de boordwapens en machinegeweren en het scherpe geknal van Duits afweergeschut goed horen. Terwijl de geallieerde bommen de stad verwoesten zitten de burgers angstig in hun kelder of staan dicht opeen gedrukt in de gang, hun kinderen stevig tegen zich aangeklemd. De schade is enorm. Onder de Arnhemse bevolking vallen die dag vele tientallen slachtoffers.

Aanvankelijk denkt men dat het bij deze luchtaanval zal blijven. Dan bereikt het bericht de stad dat honderden vliegtuigen Arnhem naderen. In een oogwenk staat iedereen op de daken. In de verte ziet men honderden parachutisten naar beneden komen. Het is dan twee uur in de middag. Bijna 5.200 man van de 1ste Britse Luchtlandingsdivisie (1st Airborne Division) landen deels met parachutes en deels met zweefvliegtuigen in de omgeving van Wolfheze en Heesum zo'n 12 kilometer te westen van Arnhem. De geallieerde troepen trekken al snel op richting de stad met als doel de Rijnbrug te veroveren. De Slag om Arnhem is begonnen. De bevrijding lijkt nabij.

Verwarring

In de straten van Arnhem heerst grote opwinding. Het gerucht dat Arnhem snel bevrijd zal zijn bereikt ook Schaarsbergen en veel mensen gedragen zich alsof de oorlog al voorbij is. Onder de bezetter heerst grote verwarring. Talrijke Duitse militairen en de laatste NSB'ers vluchten de stad uit. (De meeste NSB'ers waren al op 5 september 1944, Dolle Dinsdag, gevlucht.) Als de Duitse militairen van de eerste schrik bekomen zijn hergroeperen ze zich en krijgen ze versterking van restanten van twee SS-Pantser Divisies die toevallig in de buurt van Arnhem liggen bij te komen van hun strijd in Frankrijk. Enkele onderdelen van de 9. SS-Panzer Division 'Hohenstaufen' worden direct in gereedheid gebracht en gaan in de tegenaanval. Van Mill en Deelman houden zich voorlopig koest en durven hun schuilplaats bij kapper De Haan niet te verlaten.

Ongeveer 650 man van het Britse 2de bataljon onder commando van luitenant-kolonel John D. Frost slaagt er aan het begin van de avond in om al vechtend de Rijnbrug te bereiken. Omdat het niet mogelijk blijkt de zuidelijke oprit van de brug te veroveren bezetten ze de huizen en gebouwen rond de noordelijke oprit van de brug.

Politiestandrecht

Op straat lopen burgers opgewonden rond. Ook in het frontgebied, nota bene tussen de strijdende partijen door! Het lijkt alsof de meeste Arnhemmers de ernst van de situatie nog steeds niet goed doorhebben. Waarschijnlijk kent geen van hen de internationale overeenkomst over rechtsregels in oorlogstijd, vastgelegd in de Conventie van Genève, dat zegt dat een burger die actief deelneemt aan de strijd wordt gezien als een spion. Zelfs het onderdak bieden en bevoorraden van militairen valt

onder een krijgshandeling. Als 'non-combattanten' (burgers of verzetsstrijders) de wapens opnemen hebben soldaten van de tegenpartij het recht terug te schieten. Daar komt bij dat burgers die zich tegen de Duitse bezettingsmacht verzetten grote kans lopen standrechtelijk geëxecuteerd te worden. Sinds april 1943 kent Nederland namelijk het zogenaamde 'Politiestandrecht'.

Het Politiestandrecht werd ingesteld door de man die verantwoordelijk is voor de Openbare Orde en Veiligheid in Nederland Hanns Rauter, na de grote stakingen die maand tegen het alsnog afvoeren van gedemobiliseerde Nederlandse krijgsgevangenen naar Duitsland. Het is een nieuwe vorm van Duitse terreur om elk verzet meteen in de kiem te smoren. In tegenstelling tot de tijdrovende uitzoekerij van de civiele Duitse rechtspraak is het standrecht geheel gericht op afschrikking; zonder bewijslast, zonder eigen verdediging van de verdachten, zonder hoger beroep en met onmiddellijke voltrekking van het vonnis, meestal de doodstraf. Nieuw is ook dat de executies niet meer op afgelegen plaatsen worden uitvoert, maar in het openbaar waarbij men als afschrikking de lijken vaak nog dagen laat liggen.

De rechtspositie van de Nederlanders komt nog verder in gevaar als Hitler in de zomer van 1944 het 'Niedermachungsbehehl' uitvaardigt. Een 'Führerbefehl' waarmee de gehele Duitse civiele en militaire rechtspraak in bezet gebied wordt opgeheven. Burgers die op heterdaad worden betrapt bij sabotage-acties of die in het bezit zijn van wapens of springstoffen moeten direct worden afgemaakt. Mensen die niet op heterdaad worden betrapt maar wel worden verdacht van verzetsdaden worden overgedragen aan de bevelhebber van de plaatselijke Sicherheitspolizei die vervolgens een vonnis mag uitspreken.

Burgers

Tijdens de Slag om Arnhem weten de Duitsers aanvankelijk niet wat ze met de bevolking aan moeten. Wat moeten ze van deze mensen denken? Zijn het onschuldige burgers of met de Britten meevechtende verzetslieden? De soldaten van de Hohenstaufen-Divisie weten nog maar al te goed hoe ze tijdens hun terugtocht uit Frankrijk en België vanuit hinderlagen werden beschoten door in burgerkleding gestoken partizanen. Bovendien zijn ze ervan overtuigd dat Nederlandse verzetslieden met de Britten vanuit Oosterbeek zijn meegereden om hen de weg te wijzen naar de Rijnbrug. De Duitsers kunnen wel raden waar de sympathie van de bevolking ligt. Als de SS-soldaten tijdens de Slag om Arnhem worden beschoten door Engelse sluipschutters zijn ze er dan ook heilig van overtuigd dat het Nederlandse verzetsstrijders zijn die nu hun kans schoon zien.

Maandag 18 september 1944

In de vroege morgen van maandag 18 september hebben de Duitsers de Arnhemse binnenstad weer volledig onder controle. De daar aanwezige Britse soldaten hebben zich overgegeven of zijn als 'burgers' bij de Arnhemse bevolking ondergedoken. Ondertussen wacht luitenant-kolonel John D. Frost in de gebouwen bij de brug tevergeefs op versterking vanuit het westelijk gelegen Oosterbeek. Tanks van de Hohenstaufen-Panzerdivision leggen een sperlinie over de westelijke toegangswegen naar Arnhem waardoor de rest van de luchtlandingsdivisie niet verder komt dan de omgeving van het Sint-Elisabeth's Gasthuis aan de Utrechtseweg. Vanwege haperende verbindingen is er geen radiocontact tussen de diverse geallieerde eenheden mogelijk. De Arnhemse Koepelgevangenis ligt tijdens de Slag om Arnhem midden in de frontlinie.

Op maandag 18 september bevinden zich ongeveer 250 gedetineerden, honderden buurtbewoners en familieleden van gevangenispersoneel binnen de veilige muren van de gevangenis. Omdat de situatie te gevaarlijk wordt besluit de gevangenisdirecteur rond het middaguur om alle gedetineerden vrij te laten. Het merendeel van de gevangenen besluit onmiddellijk te vertrekken. Eén van hen is Henk Heuning die op dat moment al zo'n 5 maanden in de cel zit. Slechts 57 gedetineerden vinden het te gevaarlijk om het gebouw te verlaten. De bruine gevangenskleding lijkt teveel op het Britse uniform en het magazijn met burgerkleding is vanwege de hevige strijd in de directe omgeving van de gevangenis onbereikbaar.

Bij de poort van de Koepelgevangenis scheuren cipiers witte lakens aan stukken. Iedereen krijgt een gerafelde lap om mee te zwaaien. In de nabij gelegen Alexanderstraat zien Duitse Wehrmachtsoldaten de groep hardlopende mannen inderdaad aan voor de vijand en openen het vuur. Dat kost enkele van hen het leven. Henk weet te ontsnappen en ongedeerd de andere kant van de spoorlijn te bereiken. Hij vlucht via landgoed Warnsborn het Maasbergse Bos ten noordwesten van Schaarsbergen in. Daar duikt hij onder bij boer Rap, waar op dat moment al bijna twee weken lang Frans Duijkers ondergedoken zit.

Kampfgruppe Rauter

Hanns Rauter, de Höheren SS- und Polizeiführer 'Nordwest', had uitgerekend op zondag 17 september een vrije dag genomen en de stad verlaten. Maandag 18 september komt hij hals-over-kop vanuit Den Haag terug naar Arnhem. Rauter is verantwoordelijk voor alles wat er in het gebied achter het front gebeurt. Daarvoor heeft hij de beschikking over een eigen gevechtseenheid, de 'Kampfgruppe Rauter'. Deze Kampfgruppe bestaat uit diverse politie-eenheden, de zogenaamde Ordnungspolizei, plus de belangrijkste Waffen-SS-eenheden zoals het overwegend Nederlandse SS-Wachtbataljon III en drie bataljons van de Landstorm Nederland.

Begin 1944 had Rauter bedongen dat wanneer bij gevechtshandelingen in Nederland de Wehrmacht de uitvoerende taak zou overnemen, de Kampfgruppe Rauter onvoorwaardelijk onder hemzelf zou blijven ressorteren als één van de machtsmiddelen om het achterland te kunnen beveiligen. Zelfs de 'Befehlhaber der Waffen-SS in den Niederlanden' Karl Maria Demelhuber is ondergeschikt aan Rauter.

Feldkommandantur 642

Als de Slag om Arnhem uitbreekt krijgt Rauter opdracht zijn eenheden ter beschikking te stellen aan de Wehrmacht. Zo wordt het SS-Wachtbataljon III op 18 september toegevoegd aan de 'Westgruppe' van Generaal Hans von Tettau en daarmee onderdeel van de 9. SS-Pantser Divisie 'Hohenstaufen'. Het Wachtbataljon III krijgt de opdracht om de landingszone ten noorden van de spoorlijn Ede-Arnhem te bezetten.

Bij de gevechtshandelingen voert Obergruppenführer Rauter persoonlijk het tactische bevel over de eenheden. Hij doet dat vanuit het 'Feldkommandantur 642', het hoofdkwartier en commandopost van de Hohenstaufen-divisie dat is gevestigd in villa 'De Heselbergh' aan de Apeldoornseweg in Arnhem en in een naastgelegen schoolgebouw.

Het Wachtbataljon III onder leiding van SS-Hauptsturmführer Paul Anton Helle krijgt het zwaar te verduren en wordt door de Engelsen uiteengeslagen. De restanten van het bataljon, aangevuld met een aantal Jeugdstormers en een sectie van de Landstorm Nederland, wordt de volgende dag ingezet tegen de Engelsen in de bossen ten oosten van de Ginkelse Heide.

Dinsdag 19 september 1944

Terwijl Van Mill, Deelman, Dijkers en Heuning op hun onderduikadressen in Schaarsbergen wachten op de dingen die komen gaan, verslechtert de situatie bij de brug met het uur. De bevoorrading uit de lucht bij Arnhem mislukt jammerlijk. Het merendeel van de voorraden valt in handen van de Duitsers. Op dinsdagmiddag 19 september doen vier bataljons parachutisten en luchtlandingstroepen vanuit Oosterbeek een laatste wanhopige poging om de in het nauw gedreven Britse soldaten bij de brug te bereiken. Twee bataljons rukken op via de Utrechtseweg en twee via Onderlangs. Ze ondervinden sterke tegenstand en trekken zich met zware verliezen terug uit Arnhem richting Oosterbeek waar ze een verdedigingslinie opzetten. De licht bewapende mannen van Frost hebben het bij de brug zwaar te verduren maar houden stand. Ze kunnen alleen nog hopen op het Britse Tweede Leger dat onder leiding van luitenant-generaal Miles Dempsey vanuit het zuiden oprukt, maar al twee etmalen achter ligt op schema.

Woensdag 20 september 1944

Het is een sombere druilerige dag. De overgebleven Engelse soldaten bij de brug lijden zware verliezen. De voorraden munitie slinken snel en er is een groot gebrek aan voedsel en water. Het aantal gesneuvelden en gewonden stijgt met het uur. Systematisch schieten de Duitsers de huizen rond de brug met fosforgranaten in brand om de laatste Britse para's uit te roken. Reusachtige rookwolken verduisteren de lucht boven Arnhem. De Eusebiuskerk staat in brand en de toren stort gedeeltelijk in. Arnhem is haar vertrouwde skyline kwijt.

In Schaarsbergen wacht men ondertussen tevergeefs op de bevrijding. In de loop van de ochtend besluiten Van Mill en Deelman het erop te wagen en hun schuilplaats te verlaten en te voet naar huis te vluchten voordat de Duitsers de situatie weer volledig onder controle hebben. De Haan knipt het haar van de mannen en leent Van Mill zijn trouwpak zodat hij er niet meer zo als een gevluchte gevangene uitziet. Daarna gaat het tweetal te voet richting Ede.

Ook Dijkers en Heuning wachten niet langer en gaan op weg naar huis. De mannen krijgen burgerkleding van de familie Rap en de 10-jarige Willem Rap brengt hen een eindje op weg richting Otterlo.

Duitse troepen

Van Mill, Deelman, Dijkers en Heuning komen elkaar die woensdag de 20ste september 1944 tegen op de Harderwijkerweg en besluiten gezamenlijk verder te reizen. Tussen Arnhem en Ede en rond Wolfheze zijn op dat moment diverse Duitse legereenheden actief. Zo rukt het SS-Panzer Division 'Hohenstaufen' onder leiding van SS-Obersturmbannführer Ludwig Spindler vanuit Arnhem op richting Oosterbeek om te voorkomen dat Engelse versterkingen de Rijnbrug bereiken. Onderdelen van de Westgruppe trekken vanuit Ede over de Sijsselt en de Ginkelse Heide om het gebied tussen Ede en Wolfheze te zuiveren en de overgebleven Britse soldaten uit de bossen te verjagen. Tot de Westgruppe behoren o.a. het SS-Wachtbataljon III onder leiding van Untersturmführer Albert Naumann en eenheden van de Kampfgruppe Knoche. Uit tactische overwegingen is het Wachtbataljon III op 19 september onder commando van SS-Standartenführer Michel Lippert van de Hohenstaufen-divisie geplaatst.

De Duitse eenheden verspreiden zich ten noorden en ten zuiden van de rijksweg N224, de weg van Ede naar Arnhem. Er zijn vrijwel zeker ook enkele patrouilles verder naar het noorden gestuurd richting Otterlo om in de bossen van Planken Wambuis te zoeken

naar verdwaalde Airborne soldaten, want op woensdag 20 september worden er in de omgeving van Otterlo gevechten gemeld tussen Britse para's en een sectie van Landstorm Nederland en vindt er een confrontatie plaats tussen Duitse en Engelse soldaten bij Oud-Reemst. Dit verklaart mogelijk waarom het SS Wachtbataljon III ruim anderhalve dag heeft gedaan over de relatief korte route Ede-Wolfheze. Tevens staat op de route van de vier vluchtende mannen langs de Harderwijkerweg aan de bosrand bij Oud-Reemst een Duitse Flak luchtafweergeschut opgesteld.

Opgepakt

Op de weg van Arnhem naar Otterlo lopen Van Mill, Deelman, Duijkers en Heuning in de armen van een patrouille Hollandse SS'ers onder leiding van een Duitse onderofficier. Zeer waarschijnlijk gaat het hier om een eenheid van de Westgruppe III en vindt de confrontatie plaats op de Harderwijkerweg ter hoogte van Oud-Reemst. Van Mill en zijn medevluchters kunnen bij hun aanhouding geen identiteitspapieren tonen. Hun persoonsbewijzen zijn immers enkele maanden geleden bij hun eerdere arrestatie al afgenomen. Dit is voor de SS'ers voldoende reden om hen als spion aan te merken. Het viertal wordt samen met een onbekend aantal Britse krijgsgevangenen afgevoerd naar het hoofdkwartier van de Hohenstaufen-divisie in villa 'De Heselbergh' aan de Apeldoornseweg in Arnhem. Daar bevindt zich o.a. Hanns Rauter, de hoogste baas van de Waffen-SS en het Wachtbataljon III.

De Engelse krijgsgevangenen behoren waarschijnlijk tot de 4de Parachutistenbrigade. Onderdelen van deze eenheid waren twee dagen eerder bij vergissing boven het Mosselse Zand bij Otterlo, zo'n 5 km ten noorden van de oorspronkelijke landingszone op Ginkelse Heide, gedropt en waren op weg naar café Planken Wambuis dat als verzamelpunt van de brigade dienst deed.

Als de gevangenen aan het begin van de avond in Arnhem aankomen ziet de situatie rond de Rijnbrug er voor de geallieerden slecht uit. Het Britse Tweede Leger heeft net de Waalbrug in Nijmegen veroverd en begint langzaam aan de opmars richting Arnhem. Voor Frost, die zelf gewond is geraakt, en zijn mannen komt de versterking te laat. Vanuit het Britse bataljons-hoofdkwartier in een gebouw naast de oprit van de brug wordt om ongeveer 18.00 uur het volgende bericht verzonden: 'Out of ammunition, God save the king'. 's Avonds rijden de eerste Duitse tanks over de Rijnbrug richting Nijmegen. De laatste Britse militairen in de gebouwen bij de brug hebben nog een zware nacht voor de boeg.

De Heselbergh

De gevangengenomen mannen en de Engelse krijgsgevangenen komen aan bij het hoofdkwartier van het Duitse leger in villa 'De Heselbergh' aan de Apeldoornseweg iets ten noorden van park Sonsbeek. Bij het hoofdkwartier worden de gevangenen overgedragen aan de daar aanwezige Militaire Politie; de Feldgendarmerie Kompanie van SS-Obersturmführer Helmut Peter en ondergebracht in een tijdelijk krijgsgevangenenkampje in de tuin van de villa.

Op het hoofdkwartier van het Duitse leger aan de Apeldoornseweg en in de nabijgelegen ULO-school is het al dagen een heksenketel. De Feldgendarmerie heeft haar handen vol aan het transport van de honderden Britse krijgsgevangenen die de afgelopen dagen zijn binnengebracht. De gevangenen worden allemaal één voor één ondervraagd door de Division Ic, de inlichtingendienst van Hauptsturmführer G. Scheffler, bijgestaan door een tolk. Na hun verhoor worden de soldaten overgebracht naar een verzamelkamp op vliegveld Deelen. Van hieruit worden de Britten in vrachtauto's via Velp en Dieren overgebracht naar krijgsgevangenenkampen in Duitsland.

Van Mill, Deelman, Duijkers en Heuning wacht een ander lot. Zij worden aan het begin van de avond voorgeleid aan Obergruppenführer Hanns Rauter. Deze staat erom bekend dat hij keihard optreedt tegen ontsnapte gevangenen. Ook voor verzetsmensen, onderduikers en burgers die geallieerden helpen kent hij geen genade. Tegen deze 'terroristen', zoals hij ze noemt, is alles geoorloofd. De vier mannen worden beschuldigd van hulpverlening aan de vijand en door Rauter zonder vorm van proces ter dood veroordeeld.

Executie

Het is al bijna donker als het onfortuinlijke viertal om ongeveer 21.00 uur met de handen omhoog en gevolgd door een Duits executiepeloton wordt afgevoerd naar de bosrand van park Sonsbeek schuin tegenover de poort van de oprijlaan van villa De Heselbergh om gefusilleerd te worden. Ze worden naast elkaar opgesteld in een uitgegraven deel van de berm op de hoek van de Apeldoornseweg-Kluizeweg (tegenwoordig Wagnerlaan). Een plek waar een auto of pantserwagen kan worden geparkeerd en afgedekt met een camouflagenet zodat die vanuit de lucht niet te zien is. Als de Duitsers laten weten dat ze korte metten met de 'Partisanen' gaan maken breekt er paniek uit. Eén van de mannen schreeuwt, huilt en springt achter een boom. De mannen proberen te vluchten waarop de Duitse soldaten in het wilde weg beginnen te schieten.

Ontsnapping

Georg Deelman en Henk Heuning weten in de verwarring te ontsnappen en vluchten in blinde paniek het donkere park in. Ze rennen voor hun leven, ieder in een eigen richting. Zigzaggend tussen de bomen en het struikgewas door zoeken ze een veilig heenkomen. De twee mannen hebben het geluk dat ze hun eigen schoenen nog aan hebben. Hendrik van Mill en Frans Duijkers dragen houten 'kampklompen' en hebben op het heuvelachtige terrein van park Sonsbeek met de dichte begroeiing geen schijn van kans. De beide mannen worden ter plekke dood geschoten en nog diezelfde avond in de berm van de Apeldoornseweg begraven.

Deelman wordt van achteren getroffen door enkele kogels en raakt gewond aan schouder en knie. Gelukkig worden geen vitale delen geraakt zodat hij kan blijven rennen. Hij verstopt zich in een schuilgat langs de Apeldoornseweg en blijft daar de hele nacht angstig liggen. SS'ers van de Feldgendarmerie lopen vlak langs hem heen op zoek naar die 'verdampte Partisan' maar kunnen hem in het pikkedonker niet vinden. Henk Heuning heeft meer geluk. Hoewel er op hem geschoten is raakt hij niet gewond. Hij is in het donker dieper het park ingevlucht dan Deelman en heeft zich na een wilde tocht door het struikgewas in één van de kassen achter de woning van bloemist Schuurman verstopt. De woning en de bijbehorende kassen staan midden in het park (Tellegenlaan 7), waar zich thans de Steile Tuin bevindt. Daar wordt Heuning door de familie Schuurman gevonden en nog diezelfde avond door Johan van der Meijden, de 28-jarige schoonzoon van de familie en marechasse van beroep, richting zijn woonplaats Ede gebracht.

Donderdag 21 september 1944

De volgende ochtend wordt het duidelijk dat de mannen van Frost hun posities bij de Rijnbrug moeten opgeven. De circa honderd overgebleven soldaten splitsen zich op in groepjes en proberen door de Duitse omsingeling heen te breken. De meesten worden daarbij gedood of gevangen genomen. De Duitse Tigertanks bleken te sterk voor de geallieerden. De strijd om de brug is definitief voorbij.

Op datzelfde moment, om ongeveer acht uur 's ochtends, komt de gewonde Deelman na een koude en lange nacht voorzichtig uit zijn schuilplaats te voorschijn. Dat wordt gezien door een Duitse SS-onderofficier. Het schuilgat ligt zo'n 30 à 40 meter achter de woning van de familie Lodewijk in park Sonsbeek. Gerrit Lodewijk werkt als tuinman in het park en woont met zijn gezin in van de twee portierswoningen bij de hoofdingang van park Sonsbeek aan de Apeldoornseweg.

Als Deelman door de Duitser wordt aangesproken mengt Jan Lodewijk, de zoon van Gerrit, zich in het gesprek. Hij houdt de Duitser aan de praat terwijl zijn vader Georg Deelman via de achterdeur de woning binnenloodt. De familie Lodewijk ontfermt zich over de ontredderde en verkleumde Deelman. Men probeert tevergeefs huisarts Bos die aan de Sonsbeekweg woont te laten komen. Het is echter te gevaarlijk. Overal liggen Duitsers in stelling en op hulpverlening aan gevluchte gevangenen staat de doodstraf.

De familie Lodewijk verzorgt de gewonde Deelman zo goed en kwaad als het gaat. Deelman verblijft ongeveer anderhalf uur in de woning. Hij vraagt de heer Lodewijk of die zijn ouders een brief wil sturen om hen te laten weten dat alles oké is. (Die brief wordt ruim een week later vanaf het evacuatie-adres van de familie Lodewijk ook geschreven en verstuurd.) Deelman krijgt schone kleding en wordt door zoon Jan lopend tot aan het begin van de Kemperbergerweg even buiten de stad gebracht. Deelman keert op eigen kracht terug bij de familie De Haan in Schaarsbergen. Daar worden zijn wonden verzorgd door dokter Van Gulik. Als hij na enkele dagen enigszins is opgeknapt weet hij op de fiets zijn ouders in Bussum te bereiken.

Evacuatie

Omdat de Duitsers nog een geallieerde aanval verwachten moeten de burgers in alle haast de stad verlaten. Tijdens de grote evacuatie op zondag 24 en maandag 25 september passeren ruim vijftigduizend Arnhemmers de vers gedolven graven van Hendrik van Mill en Frans Duijkers in de berm van de Apeldoornseweg, onwetend van het drama dat zich hier 5 dagen eerder heeft afgespeeld. De troosteloze stoet evacués is te voet en met platte karren volgepropt met koffers, kisten, dekens, oude en zieke mensen, voorzien van een witte vlag en zonder enige bescherming tegen de onophoudelijk vallende regen, op weg naar het dertig kilometer verder gelegen Apeldoorn.

Het restant van de Britse 1ste luchtlandingsdivisie weet in de daarop volgende nacht vanuit Oosterbeek over de Rijn te ontsnappen. Nog geen 2.500 van de oorspronkelijke 10.000 soldaten bereiken de zuidelijke oever. Ruim 1.500 soldaten zijn de afgelopen week gesneuveld. De overigen, waarvan velen gewond zijn, komen in Duitse krijgsgevangenschap. Een klein aantal soldaten ziet kans zich schuil te houden en kan later met hulp van Nederlandse verzetsmensen alsnog de eigen linies bereiken.

Georg Deelman

Nadat Georg Deelman bij zijn ouders in Bussum is hersteld van zijn verwondingen gaat hij met behulp van de ondergrondse naar Amsterdam om daar voor het verzet te werken. Hij krijgt o.a. de opdracht wapens naar bevrijd Noord-Brabant te brengen maar kan vanwege de verscherpte bewaking bij de rivieren het zuiden niet bereiken. Deelman blijft tot het einde van de bezetting in het Westland.

Henk Heuning

In november 1944, enkele weken na zijn ontsnapping aan de dood in Arnhem en zijn veilige thuiskomst in Ede, wordt Henk Heuning als SS-frontarbeider tewerkgesteld bij de Organisation Todt (OT), een speciale organisatie die alle bouwopdrachten van de Wehrmacht uitvoert en tot 1942 onder leiding stond van ir. Fritz Todt. In dat jaar riep Hitler een soort dienstplicht in het leven om te werken voor de OT. In de volksmond wordt dit ook wel de 'Arbeitseinsatz' genoemd. In Nederland hebben zo'n 60.000 burgers bouw- en graafwerkzaamheden voor de OT moeten verrichten.

Na anderhalve maand beton voor bunkers te hebben gestort gaat Heuning weer als legerchauffeur werken en moet hoge Duitsers van de organisatie rijden. Begin april 1945 heeft hij een rit naar Maarssen bij Utrecht. Hij keert niet terug maar blijft daar tot de capitulatie van Duitsland in mei 1945.

Veldgraven

Als Arnhem op 13 april 1945 wordt bevrijd ziet het bestuur van de vernielde en geplunderde stad zich voor tal van problemen gesteld die op korte termijn om een oplossing vragen. Eén van die problemen is de aanwezigheid van de talloze veldgraven van gesneuvelde soldaten en burgers in en om de stad. Overal zijn ze te vinden; in plantsoenen, langs wegen, bij ziekenhuizen en in voortuinen. Tijdens de Slag om Arnhem, in de week van 17 tot 24 september 1944, zijn in Arnhem 188 burgers om het leven gekomen waarvan er ca. 40 standrechtelijk zijn gefusilleerd. Ter bescherming van de volksgezondheid is het noodzakelijk om deze graven zo spoedig mogelijk te ruimen. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken stuurt op 23 mei 1945 een circulaire aan de burgemeesters met de mededeling dat de Dienst Identificatie en Berging van het Rode Kruis de aangewezen instantie is die zich zelfstandig mag bezighouden met het bergen van gesneuvelde militairen en burgers. In Arnhem wordt echter vooral de Luchtbeschermingsdienst (L.B.D.) voor deze taak ingezet. Deze dienst heeft al de nodige ervaring opgedaan met het opsporen, opgraven en identificeren van civiele en militaire oorlogsslachtoffers. In zijn verslag aan Burgemeester en Wethouders van 18 september 1945 schrijft het hoofd van de L.B.D. dat tot dusver ruim 900 geallieerde, 103 Duitse en 122 civiele stoffelijke overschotten zijn opgegraven en geborgen. De lichamen van Hendrik van Mill en Frans Duijkers zijn dan nog niet gevonden.

Berging

Na de oorlog gaat Georg Deelman bij de families van de twee omgekomen mannen langs om hen te vertellen wat er in park Sonsbeek is gebeurd. Tot die tijd verkeerden de vrouwen in grote onzekerheid over het lot van hun man. Dankzij de mededeling van Deelman en op aanwijzing van tuinman Gerrit Lodewijk weet de L.B.D. onder leiding van ploegcommandant Van Brussel eind september 1945, ruim een jaar na de executie, het graf van Hendrik van Mill en Frans Duijkers in de berm van de Apeldoornseweg te vinden. De lichamen worden opgegraven en overgebracht naar de Algemene Begraafplaats Moscowa.

Hendrik van Mill

Dankzij het pak dat hij van Gerrit de Haan had geleend wordt het lichaam van Hendrik van Mill al vrij snel geïdentificeerd en wordt zijn vrouw in Soest op de hoogte gebracht van de tragische dood van haar man. Op 28 september 1945 stuurt zij een brief naar de gemeente Arnhem met het verzoek tot *'het doen opgraven en overplaatsen naar den Ned. Herv. Begraafplaats te Soest, van het stoffelijk overschot van wijlen den heer Hendrik Johannes van Mill'*. Op 3 oktober vraagt de gemeente Arnhem advies aan de Inspecteur van de Volksgezondheid. Deze heeft geen bezwaar.

De familie Van Mill laat in de Soester Courant van 5 oktober 1945 een rouwadvertentie plaatsen met de tekst: *'Heden kunnen wij met zekerheid zeggen dat op 20 September 1944, door wreed geweld van ons werd weggenomen, onze lieve man, vader, zoon, schoonzoon, broeder, zwager en oom, Hendrik Johannes van Mill, toen 35 jaar oud'*. Vrijdag 12 oktober om 13.30 uur wordt Van Mill begraven op de Algemene Begraafplaats van Soest. Een week later plaatst de weduwe Van Mill een dankbetuiging in de Soester Courant: *'Voor de vele blijken van belangstelling bij de teraardebestelling van mijn man, Hendrik Johannes van Mill, zeg ik u allen hartelijk dank, in het bijzonder, het garagepersoneel, buurtgenooten Kl. Engendaalweg Nieuweweg, en Buurtver. voor de hartelijke attentie'*. Pas op 22 oktober doet mevrouw Van Mill officieel aangifte bij de Burgerlijke Stand van de gemeente Arnhem van het overlijden van haar man. Dat was er blijkbaar nog niet van gekomen.

Frans Duijkers

De identificatie van het lichaam van Frans Duijkers neemt meer tijd in beslag. De Arnhemse autoriteiten weten (waarschijnlijk dankzij Deelman) op een gegeven moment wel dat het slachtoffer uit Beverwijk komt maar weten geen achternaam. Begin oktober 1945 ziet mevrouw Duijkers in een regionaal blaadje een oproep staan. In de beschrijving van de kenmerken van het slachtoffer herkent zij haar verdwenen man en meldt zich bij de politie. Samen met haar schoonvader, schoonzus en inspecteur Molenaar van de politie Beverwijk reist mevrouw Duijkers af naar Arnhem om haar man te identificeren. Pas op 26 november doet een ambtenaar van de Gemeente Arnhem namens de familie aangifte bij de Burgerlijke Stand van de gemeente Arnhem van het overlijden van Frans Duijkers. De weduwe Duijkers blijft alleen achter met drie kleine kinderen. Het ontbreekt haar aan financiële middelen om haar man in Beverwijk te laten herbegraven. Mevrouw Duijkers is wel aanwezig bij de herbegraving van Hendrik van Mill in Soest op vrijdag 12 oktober 1945.

Henk Heuning

Na de oorlog, op 17 augustus 1945, wordt Henk Heuning gearresteerd op beschuldiging van 'hulp aan de vijand' en vanwege zijn NSB-lidmaatschap. Tijdens zijn verhoor op 20 augustus maakt hij kort melding van wat hij in park Sonsbeek heeft meegemaakt. Heuning wordt geïnterneerd in het Bewarings- en Verblijfkamp te Wezep. Op 15 oktober 1946, ruim een jaar na zijn arrestatie, wordt hij door het Tribunaal van het Arrondissement te Wageningen veroordeeld tot één jaar en vier maanden gevangenisstraf. Hij komt echter al op 17 december van dat jaar vrij en pakt zijn oude beroep als chauffeur weer op. Henk Heuning overlijdt op 26 april 1982 op 63-jarige leeftijd in Nijmegen.

Georg Deelman

Georg Deelman keert na de oorlog niet meer terug bij de politie maar kiest voor een militaire loopbaan en dient in Nederlands-Indië. Als hij in 1948 om medische gronden wordt afgekeurd vindt hij een baan als buffetchef. Later wordt hij vertegenwoordiger bij Vroom en Dreesmann. Eind jaren '70 vraagt Deelman een Buitengewoon Pensioen (oorlogsslachtoffer-uitkering) aan. In zijn aanvraag beschrijft hij wat hem tijdens de oorlog in Arnhem is overkomen. Om het verhaal van Deelman te verifiëren doet het Rode Kruis nader onderzoek en hoort diverse nabestaanden en getuigen. Deelman is op 18 december 1985 op 66-jarige leeftijd in Den Haag overleden.

Onderzoek

Van Mill en Duijkers zijn niet de enige dodelijke slachtoffers van het Duitse schrikbewind. In de chaos en verwarring tijdens en na de Slag om Arnhem zijn tientallen burgers door de Duitsers standrechtelijk geëxecuteerd op verdenking van 'hulp aan de vijand'.

Waarom is de ter dood veroordeling van deze vier mannen na de oorlog zo in de vergetelheid is geraakt? Waarom is er indertijd niet direct een diepgaand onderzoek ingesteld naar deze dramatische gebeurtenis en heeft het bijna 60 jaar moeten duren voordat alle feiten op tafel lagen? De belangrijkste reden zal ongetwijfeld zijn geweest dat Van Mill, Deelman, Duijkers en Heuning niet uit Arnhem kwamen en dat de families van de twee omgekomen mannen heel lang niet wisten wat er met hun geliefde gebeurd was. Verder ontbrak het in die dagen aan officiële autoriteiten waar men dit soort zaken kon melden. Politie was er niet, althans niet voor dergelijke zaken, en er was geen gemeentelijke dienst meer waar men aangifte kon doen. Ook de evacuatie die een week na de executie op gang kwam heeft een rol gespeeld. Hierdoor werd de belangstelling voor deze ellendige gebeurtenis tijdelijk afgeleid en werden mogelijke ooggetuigen her en der over het land verspreid.

Oorlogsrecht

Was de veroordeling tot de doodstraf van het viertal gerechtvaardigd? Het oorlogsrecht is duidelijk. Wie een uniform draagt is soldaat en wordt door het oorlogsrecht beschermd. Wie geen uniform draagt en zich tegen het binnenvallende leger verzet is een misdadiger en kan standrechtelijk worden geëxecuteerd. Als Van Mill, Deelman, Duijkers en Heuning de wapens hadden opgenomen tegen de Duitsers of zich hadden aangesloten bij de Engelse soldaten dan was de veroordeling tot de doodstraf volgens het geldende oorlogsrecht toegestaan. Het is echter niet aannemelijk dat de mannen bij hun aanhouding gewapend waren en het is nog maar de vraag of zij zich daadwerkelijk actief bij de strijdende troepen hadden aangesloten of dat zij zich bij hun aanhouding hebben verzet. Het viertal voldeed dan ook absoluut niet aan het Partizanen-beeld dat de Duitsers van hen hadden. Daarmee is de executie van Hendrik van Mill en Frans Duijkers en de bijna-executie van Georg Deelman en Henk Heuning op woensdag 20 september 1944 aan de rand van park Sonsbeek geen daad van oorlog, maar een oorlogsmisdaad.

Colofon

Research: Jos Diender

Redactie: Jos Diender en Hans Middel

In opdracht van Bezoekerscentrum Sonsbeek/Molenplaats Sonsbeek

Zijpendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem

2004/2019

Deze reconstructie van 'De Vergeten Executie' is gebaseerd op de volgende bronnen:

01 Informatie over het verloop van de Slag om Arnhem, vliegveld Deelen, de evacuatie en de bevrijding van Arnhem komt o.a. uit:

'Arnhem 44/45' - P.R.A van Iddekinge

'Een brug te ver' - Cornelius Ryan

'Arnhem, ooggetuigenverslagen van de Slag om Arnhem' - M. Middlebrook

'De Zwarte Herfst, Arnhem 1944' - Dekkers en Vroemen

'Arnhem 17-26 september 1944' - Christopher Hibbert

'Geschiedenis van vliegveld Deelen' - Martin Peters

'Een luchtaanval op het vliegveld Deelen' - F.R. Ranft

'Het Ehrenfriedhof Zypendaal bij Arnhem' - W. Heuning Tiemens

02 Informatie over de Duitse kant van de Slag komt o.a. uit:

'In the firestorm of the last years of the war' - Wilhelm Tieke

'9.SS-Panzer-Division' - Herbert Fürbringer

'Een andere kijk op de Slag om Arnhem' - Peter Berends

'Het Proces Rauter' - Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

'Nederlandse vrijwilligers in Europese krijgsdienst '40-'45' - Jan Vincx en Victor Schotanius

Site: www.defendingarnhem.com - German Order of Battle

Site: www.waffen-ss.nl - Nederlanders in de Waffen-SS

Site: www.kampamersfoort.nl - SS-Wachbataillon Nord-West

03 Informatieformulier en schriftelijke verklaring van G. Deelman, i.v.m. aanvraag voor een buitengewoon pensioen, d.d. 30 oktober 1976.

04 Onderzoeksverslag uit 1977/1978 van o.a. het Rode Kruis naar aanleiding van de aanvraag voor een buitengewoon pensioen door Georg Deelman. Hierin worden diverse getuigen en nabestaanden gehoord, zoals Gerretjen en Jan Lodewijk, Else van Mill en Gerrit de Haan.

05 Verslag van telefonische gesprekken met mevr. De Haan, d.d. 5 maart 2004 en 20 januari 2005. Mevr. De Haan is de dochter van kapper De Haan uit Schaarsbergen.

06 Verslag van gesprekken met mevr. Lodewijk, d.d. 16 augustus 2004 en 20 januari 2005. Mevr. Lodewijk woonde tijdens de oorlog bij de hoofdingang van park Sonsbeek en heeft G. Deelman verzorgd na diens ontsnapping aan executie.

07 Verslag van een telefonisch gesprek met mevr. E. van Mill, d.d. 3 maart 2004. Mevr. E. van Mill is de dochter van Hendrik van Mill.

08 Kampkaart Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort van H.J. van Mill, d.d. 14 juni 1944. De handgeschreven notities dat Van Mill op 14 september 1944 naar Deelen is overgebracht en dat hij daar op 5 december 1944 ontvlucht is, zijn onjuist. (zie ook bron 10).

09 Informatie over Kamp Amersfoort komt van de site: www.kampamersfoort.nl. (o.a. het persoonlijk verslag van Lieuwe Koopmans uit Harlingen).

- 10 Verslag van telefonisch gesprek met de heer N.J. de Greef uit Doorwerth, d.d. 14 juni 2005, m.b.t. de werkzaamheden van gevangenen uit Kamp Amersfoort op vliegveld Deelen op 14 september 1944.
- 11 Brief notaris A.O. Dammers uit Soest, betreffende voortzetting garagebedrijf van H.J. van Mill.
- 12 Brief van de Gooische Uitvaart-Verzorging aan Burgemeester en Wethouders van de Gemeente Arnhem, waarin mevr. Van Mill-Stork vraagt om de herbegrafenis van haar man, H.J. van Mill, d.d. 28 september 1945.
- 13 Brief van de Gemeente Arnhem aan de waarnemend Inspecteur van de Volksgezondheid, waarin de gemeente om advies vraagt m.b.t. de herbegrafenis van H.J. van Mill, d.d. 3 oktober 1945.
- 14 Brief van de Staatstoezicht op de Volksgezondheid aan de Burgemeester van Arnhem m.b.t. de herbegrafenis van H.J. van Mill, d.d. 9 oktober 1945.
- 15 Besluit van de Burgemeester van de Gemeente Arnhem m.b.t. de herbegrafenis van H.J. van Mill, d.d. 18 okt. 1945.
- 16 Overlijdensadvertentie van H.J. van Mill in de Soester Courant, d.d. 5 oktober 1945.
- 17 Dank-advertentie van mevr. Van Mill-Stork, weduwe van H.J. van Mill, in de Soester Courant, d.d. 19 oktober 1945.
- 18 Overlijdensactie van H.J. van Mill, d.d. 22 oktober 1945.
- 19 Opgavenformulier voor de Erelijst van Gevallen voor H.J. van Mill, ingevuld door mevr. Van Mill-Stork, weduwe van Van Mill, datum onbekend.
- 20 Vermelding van H.J. van Mill in het Slachtofferregister.
- 21 Brief van mevr. F. Jager, d.d. 31 augustus 2004. Mevr. Jager was na de oorlog getrouwd met Georg Deelman.
- 22 Kampkaart Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort van G.D. Deelman, d.d. 11 augustus 1944. De handgeschreven notities dat Deelman op 14 september 1944 naar Deelen is overgebracht en dat hij daar op 5 december 1944 ontvlucht is, zijn onjuist. (zie ook bron 10).
- 23 Verslag van telefonisch gesprek met de familie Duijkers, d.d. 16 januari 2005.
- 24 Brief van mevr. T.S.F. Goedhart-Duijkers, d.d. 27 januari 2005. Mevr. Duijkers is de dochter van Frans Duijkers.
- 25 Brief van mevr. Goedhart-Duijkers, d.d. 5 februari 2005.

- 26 Kampkaart Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort van F.J.A. Duijkers, d.d. 6 april 1944. De handgeschreven notities dat Duijkers op 14 september 1944 naar Deelen is overgebracht en dat hij daar op 5 december 1944 ontvlucht is, zijn onjuist. (zie ook bron 10).
- 27 Verslag van gesprek met Willem Rap, d.d. 26 september 2005. Rap woonde tijdens de oorlog op boerderij 'De Groote Kweek' bij Schaarsbergen.
- 28 Overlijdensacte van F.J.A. Duijkers, d.d. 26 nov. 1945.
- 29 Uittreksel Burgerlijke Stand Arnhem van het overlijden van F.J.A. Duijkers, d.d. 17 december 1945.
- 30 Verslag van telefonisch gesprek met mevr. Heuning, d.d. 25 maart 2005. Mevr. Heuning is de zus van Henk Heuning.
- 31 Geboorte-acte Hinrik (Henk) H., d.d. 8 november 1918. Overlijdensacte Hinrik H., d.d. 26 april 1982.
- 32 Over het Huis van Bewaring: 'De Zwarte Herfst, Arnhem 1944' - Dekkers en Vroemen en artikel uit de Arnhemse Courant van 9 november 1996.
- 33 Proces-verbaal van de Politieke Dienst Ede, betreffende de arrestatie van Hinrik Heuning op beschuldiging van overtreding van Artikel 1 Tribunaalbesluit van 17 september 1944, d.d. 20 augustus 1945. In dit proces-verbaal zegt Heuning dat hij twee dagen ondergedoken heeft gezeten bij de familie Schuurman. Dit is niet juist. Heuning is op de avond van de 20ste september in veiligheid gebracht. Waarschijnlijk heeft Heuning na zijn ontsnapping uit de Koepelgevangenis twee dagen ondergedoken gezeten bij de familie Rap in Schaarsbergen (zie bron 27).
- 34 Dag- en nachtrappen gemeentepolitie Ede, periode 18 maart t/m 12 juni 1944, m.b.t. Henk Heuning.
- 35 Persoonlijk verslag van B. van Brussel, ploegcommandant en waarnemend dienstleider van de Luchtbeschermingsdienst, d.d. december 1945.
- 36 Informatie over (Kampfgruppe) Rauter komt o.a. uit:
Verhoren Rauter - Archief Boeree in Gelders Archief
'Het Proces Rauter' - Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie
'Nederlandse vrijwilligers in Europese krijgsdienst '40-'45' Jan Vincx en Victor Schotanius
'De SS en Nederland' - N.K.C.A. in 't Veld
Site: www.waffen-ss.nl
Het Trouw-proces - Henk Biersteker

Met dank aan (in willekeurige volgorde):

Geert Maassen - Gelders Archief

Hans Timmerman - Gelderland Bibliotheek

Andries Hoekstra - Market Garden Foundation

Johan Teeuwisse - Oorlogsgravenstichting

Joop Piekema - Gemeente Archief Soest

P. van Beek en A.J. Molenaar - Gemeentearchief Ede

Cees Biezeveld - St. Nationaal Monument Kamp Amersfoort

Victor Laurentius - Rode Kruis

Rick van Velden - Nationaal Archief

Eileen Wolse - Centraal Archieven Depot

Tineke Seesink - Pensioen en Uitkeringsraad

Hubert Berkhout - NIOD

Jan Hoogendam - Werkgroep Historie Schaarsbergen

Jaap Brendel - Bezoekerscentrum Sonsbeek

Hans Middel - Molenplaats Sonsbeek